। इति शिवराजविजये प्रथमविरामे द्वितीयो निःश्वासः।

परिशिष्टम्

प्रथमनिःश्वासस्य कथासारः

आदौ उदेष्यन्तं भानुमन्तं प्रणमन् गौरवटुः पर्णोटजाद् निष्क्रामति। स च निद्राणेन मया महान् पुण्यमयः कालो गमितः, अयञ्च कालः गुरुचरणानां सन्ध्योपासनस्य इति कृत्वा सत्वरं पुष्पाणि चेतुं तत्परो भवति। तदानीमेव तस्य सतीर्थ्यः श्यामवटुस्तमुपेत्य तं निवारयन् कथयति – "विरम तावत्, मया पूर्वमेव पुष्पाणि अवचितानि सन्ति, त्वं रात्रौ सुचिरं जागृतोऽभूः अतः नोत्थापितः असि, गुरुचरणा अत्र तडागे सन्ध्यामुपासते, तेषां सविधे निखिला सामग्री निहिता वर्तते, यवनहतकाद् रक्षितां सप्तवर्षदेशीयां यां कन्यां भोजनपानादिना यथा तथा सान्त्वयन् त्वं निशायाः यामत्रयम् अयापयः, सेयमधुना स्वपिति, उद्बुद्ध्य च पुनः रोदिष्यति, अतः तस्याः पितरौ अन्वेषणीयौ स्तः" इति। तच्छ्त्वा सोऽपि किमपि वक्तुमुपक्रमते, तदैव तौ समीपस्थात् ष्यश्चाुपरपवपलयचवग्चब सपकाहवपतब ष्सच5द्व खप्पचमपथपच) चुष्उवचीचीस विषये लोकानां नानाविधाः किम्वदन्त्यः आसन्। ततश्च आचार्यप्रमुखाः अन्तेवासिनः लोकाश्च योगिराजं सत्कुर्वन्ति। ततश्च यदैव ब्रह्मचारिगुरुः वक्तुमिच्छति तदैव तस्यः बालिकायाः क्रन्दनं श्रूयते। तदा योगिराजः पृच्छति – "किमिदमिति ?" तदा ब्रह्मचारिगुरुः कथयति – "भगवन्! गतेद्युः सायन्तनं सन्ध्यावन्दनं विधाय अहं छात्राणां मध्य उपविष्टः आसम् तदा करुणक्रन्दनम् अशृण वम्। "ज्ञायतां किमिदम् ?" इत्यादिश्य प्रेषितेषु छात्रेषु शीघ्रमेव एकः छात्रः रुदतीं कन्यकामेकामानयत्। चिरं यावद् अन्वेषणेनापि तस्याः सहचरी सहचरो वा न प्राप्तः। बहुधा सान्त्वनाप्रदानेन सा अवदत् यत् – सा अतिसमीपतरवर्तिनि ग्रामे निवसतः कस्यापि ब्राह्मणस्य तनया अस्ति, यां च बलात् मातुः हस्ताद् अपाहरत् कश्चन दुष्टयवनः। परं किञ्चिद् दूरगमनानग्तरम् अकस्माद् वनान्तादागतं ज्पल्लूकं दृष्ट्वा स तां विहाय वृक्षमारोहत), सा च बालिका सघनवृक्षावल्यां प्रविश्य संयोगात् आश्रमं समया आगत्य पुनः रोदितुमारब्धा तदा अस्मदीयः छात्रस्तामत्रानयत्।" तदाकर्ण्य योगिराजः सकोपम् उवाच – "विक्रमराज्येऽपि दुराचाराः ?" इति। तदा आचार्यः उवाच – "भगवन्! क्वाद्य विक्रमराज्यम् ? भुवं विहाय गतवतः तस्य वर्षाणां सप्तदशशतकानि व्यतीतानि। अद्य तु सर्वत्र यवनानां दुराचाराः श्रूयन्ते दृ श्यन्ते च। समाधिस्थैः भवद्भिः कालवेगो न लक्षितः। अधुना भारतवर्षम् अन्यादृशमेव अभूत्। दिवंगते विक्रमादित्ये अत्रत्याः राजानः स्वार्थवशात् परस्परं कलहपराः अभधवन्, तेन गजिनी निवासी महामदो महमूदः ससेनः भारतवर्षमाक्रम्य पौनःपुन्येन द्वादशवारम् अलुण्ठत् विपुलं धनञ्च स्वदेशमनयत्। ततश्च १२५० तमे वैक्रमाब्दे गौरदेशवासी शहाबुद्दीनः भारतमाक्रम्य पृथ्वीराज- जयचन्द्रौ हत्वा भारतवर्षे यवनराज्यम् अस्थापयत्, तस्यैव कश्चन क्रीतदासः कुतुबुद्दीननामा प्रथमः भारतवर्षसम्राट् अभूत्। ततः यवना एव क्रूरतया भारतं प्रशासति। तस्यां परम्परायामधुना अवरंगजीवः दिल्लीश्वरत्वं कलङ्कयति। सर्वत्र भारते तस्य शासनं वर्तते, केवलं दक्षिणदेशे पूर्णोऽधिकारो नास्ति। तं प्रदेशं प्रशास्ति महाराष्ट्रकेसरी

साक्षात् शिव इव शिववीरः, यश्च पुण्यनगरात् नेदीयसि सिंहदुर्गे निवसति। यं च वशीकर्तुं "शास्तिखानः" इत्याख्यः यवनसेनानीः तेन प्रेषितोऽस्ति। स च बीजापुरं प्रशास्ति, तेन सार्द्धं शिववीरस्य वैरं प्रय(द्धं वर्तते" इत्युक्त्वा (गुरुः) विरमति।

ततः "विजयताम् शिववीरः, सिद्ध्यन्तु भवतां मनोरथाः" इत्युक्त्वा योगिराजः गच्छति। ततश्च गौरवटुमाहूय बीजापुरनरेशस्य आज्ञया शिवेन सह युद्धाय प्रस्थितस्य अपजलखानस्य विषये गुरुः किमपि ष्शाष्टुमिच्छति तदैव मर्मरध्वनिं श्रुत्वा 8कुत इदमिति अन्वेषणपरः गौरसिंहः कुटीरनिकटस्थे कदलीसमूहे कम्पमानान् वृक्षान् पश्यति, स च गुरुणा अनुगम्यमानः सकृपाणः तत्र गच्छति, कन्यापहारकं यवनहतकं च पश्यति, द्वन्द्वयुद्धे च तं हन्ति, तस्य वस्त्रप्रान्ताच्चैकं पत्रं प्राप्नोति तन्नीत्वा च कुटीरं प्रविशति।

द्वितीयनिःश्वासस्य कथासारः

बीजापुरनरेशेन प्रेषितस्तदीयोऽन्यतमः सेनानीः अपजलखानः शिववीरेण सह युद्धद्यधतेन क्रीडितुमिच्छया प्रतापदुर्गस्य समीपे एव ससेनः तिष्ठति स्म। तदानीमेव अस्तं गते भगवति भास्वति किञ्चिदन्धकारे सञ्जाते प्रतापदुर्गदौवारिकः कस्यापि पादध्वनिमिव शृणोति, आगन्तारं जनमपश्यन् गम्भीरस्वरेण पृच्छति– "कोऽयम्" इति। पुनश्च तामेव ध्वनिं श्रुत्वा असौ सक्रोधम् अभाषत – यत् कोऽयमासन्नमरणः बधिरः मामनुत्तरयन् आयाति। ततश्चासौ "क्षम्यताम्, आगच्छामि, आगत्य सर्वं निवेदयामि" इति वदन्तं संन्यासिनं पश्यति, यं द्वादशवर्षीयः कश्चन भिक्षुवटुः अनुगच्छति। सोऽयं संन्यासी वेषपरिवर्तनपुरस्सरं समागतः गौरसिंहः एवासीत्, यश्च अधुना कन्यापहारकं यवनयुवानं हत्वा ततोऽधिगतं पत्रं शिववीराय समर्पयितुम् आगतोऽस्ति, स एव "ग्रामं गच्छंस्तृणं स्पृशति" इति नयेन द्वारपालं बहुधा परीक्षते। तञ्च सर्वथा दौवारिकतायोग्योऽयमिति निश्चित्य आत्मपरिचयानन्तरं तं प्रशंसति। ततश्च तन्निर्देशानुसारं श्रीशिववीरम् उपतिष्ठते। शिववीरश्च तदानीं सन्ध्यामुपास्य प्रासादे मित्रै5 सह मन्त्रणायां तत्परः आसीत्। ततश्च द्वारपालानुमत्या सह गौरसिंहः तत्र प्रविशति। कुशलप्रश्नान्तरं गौरसिंहः आश्रमाणां व्यवस्थां संसूच्य यवनहतकात् प्राप्तं पत्रं दर्शयति, तेन पत्रेण ज्ञातं यद् "विजयपुराधीशः जीवन्तं शिववीरं बन्दीकर्तुमिच्छति, एतदर्थमेव तेन अपजलखानस्य सविधे गोपीनाथपण्डितः प्रेषितः अस्ति, स च गोपीनाथः शिववीरमपि साक्षात्करिष्यति" इति। एवञ्च पत्रविषये मन्त्रणापरेषु तेषु द्वारपालः सूचयति –"कश्चन गोपीनाथपण्डितः समागतः" इति। ततश्च शिववीरः माल्यश्रीकं तस्य व्यवस्थायै निर्दिशति। ततः गतवति तस्मिन् शिववीरेण सह मन्त्रयित्वा गौरसिंहः गायकवेषेण अपजलखानशिविरम् उपेत्य तद्योजनां विज्ञाय आयाति। इतः शिववीरः गोपीनाथेन सह मन्त्रयति। ततश्चान्ते "भवान् श्वः अस्मिन् उद्यानप्रान्तस्थे पटकुटीरे यवनसेनापतिम् अपजलखानमानयतु, येन अहं तेन सह मन्त्रयितुं शक्नुयाम्"

इति कथयति शिववीरः, स च तत्सम्भवति इत्युक्त्वा गच्छति।

तदैव गौरसिंहोऽपि अपजलखानयोजनां विज्ञाय समायाति। ततश्च परस्परं मन्त्रणां विधाय शिववीरः सेनापतीन् समुचितं निर्दिशति, कञ्चित् कालं स्वपिति अल्पशेषायां च रजन्याम् उत्तिष्ठति। तदीयाः सेनाः पूर्वत एव गुप्तरूपेण कृतसज्जाः अभूवन्। ततः गोपीनाथपण्डितः उभयोः सेनयोः मध्ये एकस्मिन् पटकुटीरे अपजलखानं शिववीरेण मेलयितुं योजनां रचयति। अपजलखानः कूटयोजनया वार्तामिषेण शिववीरं हन्तुमिच्छति, उभावपि शिविरमुपयातः, परस्परमालिङ्गतः, शिववीरः आथिङ्गनच्छलेन तस्य स्कन्धौ दृढं गृहीत्वा व्याघ्रनखैस्तं विदीर्य अहन्। सङ्केतानुसारञ्च शिविराणां पृष्ठतः स्थिताः शिवसैनिकाः शिविरेषु अ.निम् अयोजयन्, पुरः स्थिताश्च सैनिकाः "हर हर महादेव" इति गर्जनपुरस्सरं यवनसैनिकान् आक्रमन्त। ततश्च प्रारब्धे तुमुलसङ्गमे गौरसिंहः शोणितशोणम् अपजलखानशरीरं प्रलम्बवेण ुदण्डाग्रे बद्ध्वा समुत्तोल्य सर्वान् संदर्श्य सभेरीनादं घोषितवान् यद् – "दृश्यताम् दृश्यतामितो हतोऽयं यवनसेनापतिः, युष्माकं शिविराणि दग्धानि, बहवो यवनसैनिकाः मारिताः सन्ति, किमिति यधयं मर्तुमिच्छथ" इति। ततो भीताः यवनसैनिकाः पलायनं कृतवन्तः। शिववीरश्च ततः विजयशङ्खनादपुरस्सरं प्रत्यागत्य प्रतापदुर्गं प्रविश्य मातुः चरणौ प्रणमति।